

KANSALLINEN
KOULUTUKSEN
ARVIOINTIKESKUS

HANKESUUNNITELMA:

Arviointi kiusaamisen vastaisen toiminnan toteutumisesta sekä lasten kiusaamisen vastaisista ja sosioemotionaalaisia taitoja tukevista menetelmistä varhaiskasvatuksessa

Harkoma Sivi | Junttila Niina | Sainio Miia
| Stoor-Grenner Maria | Tiihonen Mikko

Sisällys

1 Johdanto	3
2 Arvioinnin tausta.....	4
2.1 Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa	4
2.1.1 Kiusaamisen määritelmä ja ilmeneminen.....	5
2.2 Lasten sosioemotionaaliset taidot ja niiden tukeminen.....	7
2.2.1 Sosiaalinen kompetenssi.....	7
2.2.2 Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa	8
2.3 Menetelmät ja niiden hyödyntäminen varhaiskasvatuksessa	10
3 Arvioinnin tavoitteet ja arviointikysymykset	11
3.1 Kehittävän arvioinnin periaatteiden toteutuminen arvioinnissa	13
3.2 Arvioinnin kytkeytyminen arviointitoiminnan painopisteisiin.....	13
4 Arviointiaineisto, sen hankinta ja analysointi	15
5 Arviointihankkeen organisointi ja aikataulu	15
6 Viestintä ja tiedottaminen arviointihankkeen eri vaiheissa	16
7 Arviointihankkeen riskienhallinta ja laadunvarmistus	17
8 Henkilötietojen käsittely arviointihankkeessa	18
Lähteet	20

1 Johdanto

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama työryhmä pohti kiusaamisen ehkäisyä ja koulurauhaa varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa vuosina 2016–2018. LopPURaportissaan työryhmä ehdotti kansallisesti vaikuttavien kiusaamisen ehkäisemisen, hyvinvointia ja työrauhaa lisäävien menetelmien arviointielimen perustamista Suomeen. Toimielimen tehtäväksi määriteltiin vaikuttaviksi todettuihin menetelmiin liittyvän tiedon levittäminen kasvattajille sekä opetuksen ja koulutuksen järjestäjille. Tavoitteena olisi koota luotettavaa, kattavaa, ajankohtaista ja käytännönläheistä tietoa siitä, millaisilla menetelmillä hyvinvointia ja työrauhaa voidaan edistää parhaalla mahdollisella tavalla. (Elo & Lamberg 2018.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö valmisteli vuonna 2021 toimenpideohjelman kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa. Toimenpideohjelman keskeisenä tavoitteena oli nollatoleranssi kiusaamiselle, häirinnälle, sosiaaliselle syrjinnälle ja väkivallalle kouluissa ja oppilaitoksissa. Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (Karvi) osalta ohjelman toimenpiteeksi määriteltiin kansallisesti vaikuttavien kiusaamisen ehkäisemisen, hyvinvointia ja työrauhaa lisäävien menetelmien arviointielimen perustaminen. Osana tätä toimenpidettä Karvi toteutti vuosina 2021–2022 kiusaamisen vastaisten menetelmien arvioinnin perusopetuksessa. Kyseisen arvioinnin tavoitteena oli tuottaa tietoa menetelmien hyvistä käytänteistä ja toimintatavoista sekä tuo esiin niitä kohtia, joihin sekä menetelmää käyttävien koulujen että menetelmää koordinoivan tahon kannattaa kiinnittää huomioita, jotta menetelmä toimisi toivotulla tavalla. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2021.)

Tämä arviointi on jatkoa perusopetuksessa toteutetulle kiusaamisen vastaisten menetelmien arvioinnille ja on siten osa opetus- ja kulttuuriministeriön kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemisen toimenpideohjelmaa. Arvioinnin tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, miten kiusaamisen vastainen toiminta toteutuu varhaiskasvatuksessa osana toimintakulttuuria. Kiusaamisen vastainen toiminta kattaa arvioinnissa kiusaamisen ennaltaehkäisyyn, siihen puuttumisen ja jälkihoidon. Lisäksi tavoitteena on kartoittaa varhaiskasvatuksessa hyödynnettäviä kiusaamisen vastaisia ja lasten sosioemotionaalisia taitoja tukevia menetelmiä sekä tuottaa tietoa siitä, miten kyseisiä menetelmiä hyödynnetään varhaiskasvatuksessa. Arvioinnin tuottamasta tiedosta johdetaan hyviä käytänteitä ja toimintatapoja menetelmien hyödyntämisestä sekä varhaiskasvatuksen henkilöstölle että menetelmien vastuutahoille.

Tällä arvioinnilla vastataan tiedonkeruun tarpeisiin Karvin vuosien 2020–2023 koulutuksen arviointisuunnitelman mukaisten painopisteiden, Koulutusjärjestelmän toimivuuden lisääminen, Jatkuvan kehittämisen tukeminen ja Yhdenvertaisuuden edistäminen, kautta. Arviointi toteutetaan vuosina 2023–2024. Arviointimenetelmänä hyödynnetään sähköisiä kyselyitä, jotka lähetetään kiusaamisen vastaisten ja lasten sosioemotionaalisia taitoja tukevien menetelmien vastuutahoille. Menetelmien arvioinnissa hyödynnetään lisäksi menetelmien tuottamia materiaaleja, kuten ohjeita ja julkaisuja. Kyselyillä toteutettava tiedonkeruu tehdään myös menetelmiä hyödyntävien kuntien ja yksityisten päiväkotien johtajille ja henkilöstölle sekä huoltajille.

2 Arvioinnin tausta

2.1 Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa

Kiusaamisen yleisyyttä pienillä lapsilla on selvitetty eri tutkimuksissa eri tietolähteiden kautta, perustuen havainnointiin, varhaiskasvatuksen aikuisten tai vanhempien raportointiin tai lasten oman kokemukseen. Riippumatta tietolähteestä ja määritelmästä, tutkimukset osoittavat kiusaamisen olevan melko yleistä suomalaisessa varhaiskasvatuskontekstissa (Kirves ja Sajaniemi, 2012; Ilola ym., 2016; Laine ym., 2010). Esimerkiksi Kirves ja Sajaniemi (2012) totesivat, että 12,6 prosenttia 3–6-vuotiaista lapsista oli jollain tavalla tekemisissä kiusaamisen kanssa, kun kiusaamisesta kysyttiin varhaiskasvatuksen aikuisilta. Kiusaamisen kohteeksi joutui 7,1 prosenttia ja muita kiusasi 3,3 prosenttia lapsista. Muita kiusaavia ja kiusatuiksi joutuneita (myöhemmin kiusaaja-uhri) lapsia oli 2,2 prosenttia.

Kysyttäessä kiusaamisesta 4-vuotiaiden lasten huoltajilta, vähintään viikoittain kiusatuksi joutui 4,3 prosenttia ja toisia kiusasi 6,2 prosenttia (Ilola ym., 2016). Harvemmin kuin kerran viikossa kiusaamiseen osallistui vanhempien mielestä jopa 44,3 prosenttia lapsista. Suurimmassa osassa huoltajat raportoivat lapsen sekä kiusaavan muita että tulevan kiusatuksi (Ilola ym., 2016). Eräässä vertais- ja itsearvioita hyödyntävässä tutkimuksessa puolestaan havaittiin, että 5-vuotiaiden keskuudessa 12,5 prosenttia lapsista nimettiin kiusaavan muita ja saman verran joutuneen kiusatuksi (Laine ym., 2010).

Pienten lasten kiusaamiselle tyypillisesti kiusaamisen kohteet voivat kuitenkin vaihtua (Repo 2015). Samoin ajallista muutosta tapahtuu paljon varhaiskasvatusikäisillä (Laine ym., 2010). Eräässä laajassa Iso-Britanniassa toteutetussa pitkittäistutkimuksessa ei löytynyt lainkaan ryhmää lapsia, jotka olisivat olleet kroonisesti kiusattuja 5-vuotiaasta 14-vuotiaaksi saakka (Chow ym., 2023). Käytännön varhaiskasvatustyössä tulisi välttää lasten nimeämistä kiusaajiin ja kiusattuihin. Sen sijaan erittäin tärkeää on pyrkiä tunnistamaan kiusaamiskäyttäytymistä ja muita ongelmia kaverisuhteissa ja auttaa lapsia löytämään vaihtoehtoisia käyttäytymismalleja haastavien tilanteiden ratkaisemiseen.

Tutkimuksissa on havaittu myös erilaisia kiusaamiseen yhteydessä olevia tekijöitä, joiden tunnistaminen varhaiskasvatuksen kontekstissa on tärkeää kiusaamisen ennaltaehkäisemisen näkökulmasta. Esimerkiksi Repo havaitsi (2015) tutkimuksessaan, että erityisen tuen tarpeet olivat yhteydessä sekä kiusaamiseen että kiusatuksi joutumiseen. Tutkimuksen lapsista 11 prosenttia oli erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Heistä 14 prosenttia kiusasi muita ja 7 prosenttia oli kiusaamisen kohteena. Kiusaaja-uhreja oli 8 prosenttia, joista jopa 39,1 prosentilla oli tarve erityiselle tuelle. Kaikki roolit olivat siis keskimääräistä selvästi yleisempiä erityistä tukea tarvitsevilla lapsilla. Keskimääräistä useammin kiusatuksi tulivat myös maahanmuuttajataustaiset lapset. Tutkimuksen lapsista 15 prosenttia oli maahanmuuttajataustaisia. Heistä 7 prosenttia kiusasi muita, 5 prosenttia oli uhrina ja 3 oli kiusaaja-uhreja. Näin ollen maahanmuuttajataustaiset lapset eivät kiusanneet muita sen enempää kuin kantaväestöön kuuluvat lapset, mutta sen sijaan olivat kiusaamisen kohteina useammin. Tutkimuksen perusteella tukea tarvitsevat ja maahanmuuttajataustaiset lapset nousevat kiusaamisen riskiryhmiksi.

Käyttäytymisen ongelmat, keskittymisen ja tarkkaavaisuuden sekä tunteiden säätelyn vaikeudet ovat niin ikään yhteydessä kiusaamisongelmiin (Chow ym., 2022; Ilola ym., 2016). Huomionarvoista on myös, että valtaosalla pienistä lapsista on jossain vaiheessa jotain kaverisuhteisiin liittyviä ongelmia (kiusaaminen, kiusatuksi joutuminen, torjutuksi tuleminen, vetäytyminen ja yksinäisyys), ja ongelmat ovat usein päällekkäisiä (Laine ym., 2010).

Laaksonen (2014) tarkasteli väitöstutkimuksessaan lasten vertaissuhdetaitojen ja kiusaamisen välistä yhteyttä. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että kiusaamisessa osallisena olevilla lapsilla oli huomattavia puutteita vertaissuhdetaidoissaan. Kiusaajien, kiusattujen ja kiusaaja-uhrien vertaissuhdetaidot arvioitiin kohtalaisiksi ja kiusaamistilanteiden ulkopuolelle jäävien lasten vertaissuhdetaidot arviointiin hyvälle tasolle. Kiusaajiksi luokitelluilla lapsilla oli haasteita etenkin toisten huomioon ottamisessa ja heillä oli vaikeuksia vuorovaikutukseen liittymisessä. Kiusaaja-uhreilla oli haasteita vuorovaikutuksen ylläpitämisessä ja vertaisten tukemisessa. Kiusaajilla oli vahvemmat vertaissuhdetaidot kuin kiusatuilla ja kiusaaja-uhreilla, mutta heillä oli vaikeuksia kompromissien tekemisessä ja loukkaamisen välttämisessä. Nämä taidot voivat osaltaan selittää empatiakykyä. (Laaksonen 2014.) Kiusaamisen vastaisessa toiminnassa tuleekin huomioida niin varsinainen kiusaamiskäyttäytyminen kuin yleisemminkin pyrkiä vahvistaa kaikkien lasten sosioemotionaalisia taitoja.

2.1.1 Kiusaamisen määritelmä ja ilmeneminen

Varhaiskasvatuksessa tapahtuva kiusaaminen on monitulkintainen ja osaltaan myös vaikeasti tunnistettava ilmiö. Kiusaamisen määritelmästä varhaiskasvatuksen kontekstissa käydään parhaillaan keskustelua ja aiemmissa tutkimuksissa kiusaaminen onkin määritelty usein eri tavoilla. Tässä arvioinnissa kiusaamisella tarkoitamme ryhmässä tapahtuvaa haitallista ja epätasapainoista vuorovaikutusprosessia, jossa lapsi on toistuvasti yhden tai useamman vertaisen loukkaamisen, satuttamisen tai torjumisen kohteena pystymättä puolustautumaan tai vaikuttamaan samaansa kohteluun (Laaksonen 2014).

Kiusaamisen määrittelyssä tulisi huomioida myös varhaiskasvatusikäisten lasten kokemukset kiusaamisesta. Helgeland ja Lund (2017) selvittivät norjalaisessa tutkimuksessaan, miten lapset ymmärtävät ja kokevat kiusaamisen päiväkodissa. Lapset määrittivät kiusaamisen ilkeiden asioiden sanomiseksi tai tekemiseksi, kuten nimittelyksi, lyömiseksi tai potkimiseksi. Lapset kuvasivat hännäämistä samankaltaisesti kuin he ymmärtävät kiusaamisen, mutta he ymmärtävät kiusaamisen hieman ilkeämmäksi toiminnaksi. Myös suomalaisessa tutkimuksessa todettiin, että yli 3-vuotiaat lapset ovat kykeneväisiä tunnistamaan kiusaamisen, ja tietävät, millaiset toimet voivat satuttaa muita (Kirves & Sajaniemi 2012).

Kiusaamisen tunnistamisen kannalta on myös oleellista ymmärtää, että jo pienten lasten keskuudessa se saa erilaisia muotoja (Ilola ym., 2016; Kirves & Sajaniemi, 2012). Ilola ym. (2016) raportoivat fyysisen kiusaamisen kaikkein yleisimmäksi. Kirves ja Sajaniemi (2012) puolestaan havaitsivat ulkopuolelle jättämisen kaikkein yleisimmäksi muodoksi, jonka jälkeen tuli sanallinen kiusaaminen ja vähiten näistä tapahtui fyysistä kiusaamista. Eri kiusaamisen muotojen tunnistaminen voi kuitenkin olla vaikeaa. Esimerkiksi leikistä ulkopuolelle jääneen lapsen tilannetta voi olla vaikea tulkita. Myös

Lapset itse osaavat hyvin nimetä, millaiset toimet satuttavat muita ja erottavat kiusoittelun ja kiusaamisen toisistaan (Helgeland & Lund, 2017; Kirves & Sajaniemi, 2012). Kuitenkin, vaikka jo 3-vuotiaat lapset tunnistavat kuka jää ryhmästä ulkopuolelle ja pelkäävät erityisesti ulkopuolelle jäämistä leikeistä mukaan, eivät he tunnista tätä kiusaamiskäyttäytymiseksi.

Kiusaaminen voi ajan myötä johtaa pidempiaikaiseen kiusaamisen kierteeseen tai yhden tai useamman lapsen sulkemiseen yhteisön ulkopuolelle (Laaksonen & Repo 2017; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017). Yhteisöön kuulumisen ja siitä pois sulkeminen on huomioitu myös kiusaamista käsittelevissä kansainvälisissä tutkimuksissa. Ostrakismilla tarkoitetaan tahallista tai tahatonta sulkemista ryhmän ulkopuolelle (Williams 2007). Tahallinen ja toistuva ostrakismi on sosiaalista väkivaltaa ja se vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen monin tavoin. Ulossuljettu pyrkii yleensä ensin takaisin ryhmään toimimalla prososiaalisesti eli sopeutumalla ja olemalla ystävällinen, mutta mikäli tämä ei tehoa, hän saattaa käyttäytyä antisosiaalisesti ja päätyä satuttamaan muita. Sosiaalisissa tilanteissa koettu ahdistus voi olla merkki siitä, lapsen kokemus ryhmään kuulumisesta on jollain tavalla uhattuna ja aiheuttaa lapsessa muihin kohdistuvia kielteisiä tunteita ja ristiriitatilanteita. (Søndergaard 2012; Helgeland & Lund 2017.) Kiusaamisessa lasten välinen vuorovaikutus voi siis sisältää hyvin monenlaisia merkityksiä ja lasten käyttäytymisen taustalla voi olla esimerkiksi ryhmään kuulumiseen ja oman aseman säilyttämiseen liittyviä tarpeita.

Tutkimuksissa leikkiä havainnoimalla on saatu yksityiskohtaisempaa tietoa pienten lasten mukaan ottamisen ja poissulkemisen tavoista osana jokapäiväistä varhaiskasvatusta. Lundström, Donner ja Heikkilä (2022) selvittivät tutkimuksessaan poissulkemisen tilanteita varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa keskittyen erityisesti siihen, millaisilla tavoilla lapset rajoittavat toistensa osallistumista leikkiin. Ulossulkeminen voi tapahtua leikissä esimerkiksi manipuloimalla toista fantasiaa ja fiktiota hyödyntäen sekä laiminlyömällä toista tai jättämällä hänet passiivisesti huomiotta. Myös suosimisen kautta tapahtuvaa ulossulkemista tapahtuu leikeissä, jolloin lapset priorisoivat tiettyjä lapsia leikkikavereikseen. Nämä poissulkemisen muodot pystyttiin tunnistamaan havainnoimalla lasten sosiaalista ja emotionaalista kommunikaatiota tilanteissa, joissa lapset käyvät keskenään neuvottelua leikkiin pääsemisestä.

Varhaiskasvatuksessa lasta tulee suojata väkivallalta, kiusaamiselta ja muulta häirinnältä (Varhaiskasvatuslaki 540/2018). Varhaiskasvatuksessa kiusaaminen tunnistetaan, siihen puututaan ja sitä ehkäistään tietoisesti ja suunnitelmallisesti osana toimintakulttuurin kehittämistä. Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä keskitytään lisäksi lasten vertaissuhteiden ja yhteisön hyvinvoinnin tukemiseen. (Opetushallitus 2022.) Kiusaamisesta on linjattu varhaiskasvatuslakiin ja sen ennaltaehkäisylle on asetettu selkeät kansalliset tavoitteet. Tästä huolimatta asiasta on saatavilla verrattain vähän tietoa ja niukasti koulutusta, joka useimmiten sisällytetään osaksi lasten sosioemotionaalisten taitojen tukemista (Repo 2015; Määttä ym. 2017).

On siis ilmeistä, että varhaiskasvatuksen johto ja henkilöstö tarvitsee tukea kiusaamisen vastaiseen työhönsä lapsiryhmissä. Tiedon ja osaamisen puuttuminen voi johtaa haasteisiin erilaisten tilanteiden tunnistamisessa ja ratkaisemisessa sekä yhtenäisten käytäntöjen puuttumiseen organisaatiopäiväkoti ja lapsiryhmätasolla. Lapsen näkökulmasta tämä voi puolestaan johtaa kiusaamistilanteiden pitkittymiseen ja sosioemotionaalisiin haasteisiin, joiden korjaaminen vaatisi huomattavasti raskeampia toimenpiteitä ja resursseja myöhemmässä elämänvaiheessa.

2.2 Lasten sosioemotionaaliset taidot ja niiden tukeminen

Sosioemotionaaliset taidot ovat laajasti tutkittu ilmiö niin varhaislapsuudessa kuin koko ihmisen elinkaaren aikana. Sosioemotionaaliseen kehitykseen on tutkimuksessa yhdistetty monia teorioita, jotka liittyvät esimerkiksi kiintymyssuhteeseen, persoonallisuuteen ja temperamenttiin, sosiaaliin ja emotionaaliseen kehitykseen, kognitiivisiin toimintoihin sekä kehittyvään ymmärrykseen itsestä ja muista ihmisistä (Thompson 1993). Teorioiden mukaan ihmisen sosioemotionaalinen kehitys etenee sosiaalisten ja kognitiivisten tekijöiden jatkuvana vuorovaikutuksena, joka tapahtuu yksilön jokapäiväisessä elämässä osana kulttuurisia toimintoja ja rutiineja (Weisner 1998, 69-70; Suhonen ym. 2018; Määttä ym. 2017, 7).

Tutkimuksissa sosioemotionaaliset taidot määritellään esimerkiksi yksilöllisinä ominaisuuksina, jotka ovat peräisin biologisista taipumuksista ja ympäristötekijöistä sekä ilmenevät johdonmukaisina ajatusmalleina, tunteita ja käyttäytymisenä. Taidot kehittyvät sekä muodollisten että arjessa syntyvien oppimiskokemusten kautta ja vaikuttavat yksilöön erilaisina lopputulemina koko elämän ajan. (De Fruyt ym. 2015; Abrahams ym. 2019.)

Tutkijat ovat suhteellisen yksimielisiä siitä, että sosioemotionaalisilla taidoilla on monia myönteisiä vaikutuksia yksilön elämäntilanteeseen. Sosioemotionaaliset taidot vaikuttavat muun muassa siihen, miten yksilö sopeutuu ympäristöönsä ja kykenee tekemään yhteistyötä muiden ihmisten kanssa. Lisäksi taidot vaikuttavat epäsuorasti kognitiivisten taitojen kehittymiseen ja hyödyntämiseen, millä voi olla myönteisiä seurauksia muun muassa parempaan ammatilliseen asemaan, terveyteen ja yleiseen hyvinvointiin. (OECD 2017 4, 10.)

2.2.1 Sosiaalinen kompetenssi

Sosiaalisen kompetenssin määritelmiä on monia, mutta yleisesti sen ajatellaan tarkoittavan taitoa ymmärtää sosiaalisia tilanteita, tehdä niistä tilannekohtaisia tulkintoja ja toimia sekä omia että ympäristön resursseja organisoiden tavalla, joka edesauttaa omien ja yhteisten päämäärien saavuttamista muita loukkaamatta (Junttila, 2010). Sosiaalinen kompetenssi ajetaan usein prososiaalisuuden ja antisosiaalisuuden osa-alueisiin. Näistä prososiaalisuus sisältää yhteistyötaitoja ja kyvyn toimia empaattisesti muita kohtaan. Yhteistyötaitoilla viitataan konkreettisiin sosiaalisiin taitoihin, joiden avulla lapsi pystyy toimimaan aktiivisesti ja tuloksellisesti yhteistyössä toisten lasten kanssa. Empatia on enemmänkin tunnetta, asennetta tai intuitiota siitä, minkälaisia reaktioita oma toiminta toisissa herättää. Empatian ja yhteistyötaitojen ero on siis lähinnä siinä, että yhteistyötaitoissa korostuu taidollinen aspekti, kun taas empatiassa painottuu sensitiivisyys muiden tunteille ja muiden asemaan asettumien. Yhteistyötaitoja voidaan käyttää myös ilman empatiaa - kylmästi ja laskelmoiden. Esimerkiksi ns. epäsuora manipulatiivinen aggressio edellyttää laskelmoitua yhteistyötaitoa (esim. puhuttaessa muita puolelleen), jota voidaan käyttää pyrittäessä vaikuttamaan aggression kohteen sosiaaliseen asemaan ja hyväksytyksi tulemiseen työ- tai kouluyhteisössä (Kaukiainen, et al., 1999).

Junttilan (2010) väitöstutkimuksessa selvitettiin antisosiaalisuuden ilmenemistä. Tutkimuksen mukaan antisosiaalisuus jakautuu myös kahteen eri osioon eli impulsiivisuuteen ja häiritsevyyteen. Näistä impulsiivisuudessa on kysymys toisaalta emootioiden säätelyn (esim. tunteiden nopea ja intensiivinen viriämisen) ongelmista tai käyttäytymisen (tunteiden ilmaisu) säätelyn vaikeuksista. Impulsiivisen lapsen käyttäytyminen on arvaamatonta, mikä herättää muissa lapsissa helposti hämmennystä. Muut joutuvat olemaan varuillaan toimiessaan impulsiivisen lapsen kanssa ja vähitellen heidän suhtautumisensa saattaa muuttua kielteiseksi ja torjuvaksi.

Siinä, missä impulsiivisuus voidaan katsoa kyvyttömyydeksi kontrolloida omien reaktioiden ilmentymistä, on häiritsevyys enemmänkin tahallista ja täten myös suunniteltua toimintaa toisten ärsyttämiseksi, häiritsemiseksi tai kiusaamiseksi. Lisäksi, ja toisin kuin impulsiivisuus, häiritsevyys on yleensä suunnattu tarkkaan tiettyä lasta, lapsia tai vaikkapa aikuista kohtaan. Impulsiivinen lapsi voi hermostua tilanteelle tai tehtävälle; häiritsevä lapsi kohdistaa negatiivisen purkauksena jollekulle toiselle.

Ollakseen sosiaalisesti kompetentti, lapsen on omattava vahvat yhteistyötaidot ja empatiakyky, mutta vain vähän, tai ei lainkaan impulsiivista ja häiritsevää käyttäytymistä. Riittävän hyvän sosiaalisen kompetenssin muodostuminen on keskeinen lapsuuden ja nuoruuden ajan ja yli koko elämänsä ulottuva kehitystehtävä. Se mahdollistaa yksilön integroitumisen yhteiskuntaan. Toimivat ja läheiset sosiaaliset suhteet ovat myös keskeisiä yksilön psyykkisen hyvinvoinnin osatekijöitä. Myönteisen kehityskulun eteneminen ei kuitenkaan kaikkien kohdalla etene toivotulla tavalla, vaan suosuisan kehityksen turvaamiseksi tarvitaan tukea ja ohjausta. (Junttila 2010.)

Sosiaalinen kompetenssi tulee näkyväksi erityisesti lasten vertaissuhteissa. Lasten sosiaalisen kompetenssin tunnistaminen voi auttaa henkilöstöä huomaamaan lapsissa tai lapsiryhmässä ilmeneviä vahvuuksia tai haasteita sekä tarjota niihin liittyvää tukea. Sosiaalinen kompetenssi liittyy lasten välisiin vuorovaikutustilanteisiin ja on keskeistä myös kiusaamisen ennaltaehkäisyn ja siihen puuttumisen näkökulmasta. (Haberstan ym. 2001.)

2.2.2 Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on merkityksellinen rooli lasten sosioemotionaalisten taitojen tukemisessa, ja näitä taitoja harjoitellaan yhdessä lasten kanssa. Lasten sosioemotionaalisen kehityksen ja taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa on erityisen tärkeää, koska taidot kehittyvät voimakkaasti alle kouluikäisenä (Neitola & Koivula 2020). Varhaiskasvatuksen suurissa lapsiryhmissä lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen on myös välttämätöntä, koska ilman tukea lasten riski joutua syrjityiksi, yksinäisiksi ja kiusatuiksi tai toisia häiritseviksi ja kiusaaviksi lisääntyy (Määttä ym. 2017).

Useat kansalliset ja kansainväliset tutkimukset ovat todentaneet varhaiskasvatuksen henkilöstön ja lasten välisen vuorovaikutuksen sekä hyvinvointia tukevan toimintakulttuurin korvaamattoman merkityksen lasten sosioemotionaalisten taitojen tukemisessa (Koivula & Huttunen 2018; Martikainen & Oikarinen 2021). Esimerkiksi Yhdysvaltoihin sijoittuvassa interventiotutkimuksessa pyrittiin parantamaan noin 4-vuotiaiden lasten sosioemotionaalista kompetenssia käytännöllä, jotka

liittyivät hoivaavien ja vastavuoroisten suhteiden vahvistamiseen esiopetuksen opettajien ja lasten välillä. Tutkimustulosten mukaan interventioon osallistuneilla lapsilla arvioitiin paremmat sosiaaliset taidot ja vähemmän haastavaa käyttäytymistä suhteessa kontrolliryhmän lapsiin. Lisäksi käyttäytymisen haasteiden osalta riskiryhmässä olevien lasten sosiaaliset vuorovaikutustaidot paranivat suhteessa kontrolliryhmän lapsiin. (Hemmeter ym. 2016.)

Myös useat suomalaiset tutkijat ovat selvittäneet varhaiskasvatuksen työntekijöiden toimintaa sekä aikuisen ja lapsen välistä vuorovaikutusta haastavissa kasvatustilanteissa. Tutkimusten mukaan lapsen ja aikuisen välinen vuorovaikutus on yhteydessä lapsen emotionaaliseen hyvinvointiin, oppimiseen ja suhteisiin vertaisten kanssa (Suhonen 2009; Lundan 2009; Ahonen 2015). Vuorovaikutus lasten ja henkilöstön välillä on etäistä erityisesti niillä lapsilla, jotka käyttäytyvät aggressiivisesti ja uhmakkaasti (Ahonen, 2015). Vuorovaikutuksen etäännyttäminen voi selittää esimerkiksi se, että häiriökäyttäytymisestä voi seurata päiväkodissa usein eristäminen tai rangaistus (Repo 2015).

Myös leikin merkitys lasten sosioemotionaalisten taitojen tukemisessa on laajalti tunnustettu ja tutkimukset korostavat varhaiskasvatuksen henkilöstön merkitystä leikin ohjaamisessa ja havainnoinnissa. Leikki varhaiskasvatuksen keskeisenä toimintatapana tarjoaa lapsille mahdollisuuksia kokea yhteisöllisyyttä sekä harjoitella tunteiden säätelyä sekä toisten ihmisten näkökulmien huomioimista (Opetushallitus 2022). Ashiabi (2007) selvitti tutkimuksessaan leikin merkitystä varhaiskasvatuksessa olevien lasten sosioemotionaalisten taitojen kehityksen tukemisessa. Tulosten mukaan opettajilla on keskeinen rooli leikin ohjaamisessa sisältäen muun muassa lasten havainnoinnin, lasten aloitteiden tukemisen ja tarkoituksenmukaisen osallistuminen leikkiin. Myös Purren ja Lipposen (2020) mukaan henkilöstöllä tulisi olla taitoja ymmärtää lasten leikkilisiä viestejä sekä tunnistaa vuorovaikutustilanteita, joissa lasten välinen yhteys jostain syystä heikkenee. Lisäksi henkilöstön tulisi kyetä uudistamaan lasten välisiä yhteyksiä tilanteissa, joissa yhteydessä ilmenee haasteita tai keskeytyksiä. Tärkeää on myös tuoda yhteen mielekkäitä leikkiviestejä ryhmän erilaisissa tilanteissa päivän aikana.

Tutkimusten mukaan leikki tukee lasten sosioemotionaalisten taitojen kehitystä monilla eri tavoilla ja voi edistää esimerkiksi erilaisten näkökulmien ottamista, myötätuntoa sekä tunteiden ymmärtämistä ja säätelyä. Lisäksi vertaisten kanssa leikkiminen edistää neuvottelu- ja ongelmanratkaisutaitoja, jakamista, vuorottelua, ryhmässä toimimista ja muiden kanssa toimeen tulemistä sekä kykyä tulkita muiden tarkoituksia. (Ashiabi 2007.)

Vaikka varhaiskasvatuksen tärkeys lasten sosioemotionaalisten taitojen oppimisessa ja tukemisessa tunnustetaan laajasti varhaiskasvatuksen koulutuksen järjestäjien keskuudessa, varhaiskasvatuksen perus- ja täydennyskoulutus tarjoaa niukasti aiheeseen liittyvää yhtenäistä tietoa ja koulutusta. Varhaiskasvatuksen opiskelijoiden ja henkilöstön näkökulmasta korostuu tarve tutkimusperusteiselle tiedolle sekä konkreettisia menetelmiä ja välineitä sisältävälle käytännönläheiselle koulutukselle. Täydennyskoulutuksen tulisi kattaa koko päiväkodin henkilöstön, jotta voidaan vahvistaa varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria, kuten lasta tukevaa ja myönteistä kasvatusilmapiiriä. (Määttä ym. 2017.)

2.3 Menetelmät ja niiden hyödyntäminen varhaiskasvatuksessa

Määttä ja kollegat (2017) tekivät selvityksen lasten sosioemotionaalisia taitoja tukevista menetelmistä. Selvityksessä kiusaamisen ennaltaehkäisyyn menetelmät sisältyvät julkaistuihin toimintamalleihin, -materiaaleihin tai -ohjelmiin, jotka eivät olleet päiväkodeissa yleisimmin tunnettuja menetelmiä. Selvityksen perusteella voidaan päätellä, että suoraan kiusaamisen vastaiseen työhön kohdistuvat menetelmät muodostavat suhteellisen pienen osan päiväkodeissa käytössä olevista menetelmistä (ks. myös Elo & Lamberg 2018).

Kiusaamista ehkäisevien menetelmien vähyyden vuoksi arvioinnissa on hedelmällistä tarkastella myös laajemmin lasten sosioemotionaalisten taitojen tukemisen menetelmiä, joissa keskitytään lasten taitojen tukemiseen sekä taitoja vahvistavaan toimintakulttuuriin. Myös Opetushallitus on ottanut tavoitteekseen tukea sellaisten menetelmien käyttöä, joilla esitetään lasten sosioemotionaalisia taitoja ja varhaiskasvatuksen henkilöstön vuorovaikutuksen laatua (Opetushallitus, viitattu 10.10.2023). Kyseisten menetelmien käytöllä voidaan edistää monia kiusaamisen yhteydessä olevia sosioemotionaalisia taitoja, kuten esimerkiksi rakentavan vuorovaikutuksen harjoittelua, kaveritaitoja, myötätuntoa ja tunteiden säätelyn taitoja (ks. esim. Rautakoski ym. 2021; Rainio ym. 2020). Lasten sosioemotionaalisia taitoja tukevat menetelmät ovat siis tärkeitä myös kiusaamisen vastaisen toiminnan näkökulmasta.

Lasten sosioemotionaalisia taitoja tukevia menetelmiä hyödynnetään varhaiskasvatuksessa runsaasti, mutta menetelmien hyödyntämiseen liittyy myös haasteita. Määttä ja kumppanien (2017) mukaan haasteet liittyvät yleisimmin olemassa olevan tutkimusnäytön ja selkeän ohjelmallisen rakenteen puutteisiin. Lisäksi menetelmien hyödyntäminen suunnitelmallisena kokonaisuutena on harvinaista, mikä saattaa haastaa menetelmän vaikuttavuuden. Myös menetelmän säännölliseen ja kiinteään hyödyntämiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota.

Lasten sosioemotionaalisia taitoja tukevien menetelmien hyödyntämistä edistävät muun muassa henkilöstön mahdollisuus vaikuttaa menetelmän valintaan. Taitoja tukevien käytäntöjen hyödyntämisen osalta ennaltaehkäisevä tuki koetaan päiväkodin johtajien näkökulmasta tärkeänä. Erityisen tärkeänä koetaan kiireetön, lapsilähtöinen sekä lasta tukeva ja ymmärtävä työote ja -kulttuuri, jossa varhaiskasvatushenkilöstö tukee kaikkien lasten taitojen kehitystä johdonmukaisesti ja yhteisesti. Myös rakenteelliset tekijät, kuten ryhmäkokojen pienentäminen ja henkilöstömäärän lisääminen sekä ryhmän toiminnan kannalta joustavat tilat koetaan tärkeinä tekijöinä lasten sosioemotionaalisten taitojen tukemisessa. (Määttä ym. 2017.)

Karvi toteutti perusopetuksessa vastaavan kiusaamista ehkäisevien sekä hyvinvointia ja työrauhaa parantavien menetelmien arvioinnin (Rumpu ym. 2023). Arviointi tuotti tietoa menetelmien hyvistä käytänteistä ja toimintatavoista sekä toi esiin, mihin sekä menetelmää käyttävien koulujen että menetelmää koordinoivan tahon kannattaa kiinnittää huomioita, jotta menetelmä toimisi toivotulla tavalla. Kyseisen arvioinnin tuloksista johdetuissa kehittämissuosituksissa korostettiin, että kouluissa tulisi täsmentää menetelmien rooli kiusaamista ehkäisevässä työssä. Lisäksi kiusaamiseen puuttumisen tapoja tulisi tehdä entistä näkyvimmiiksi ja kiusaamisen vastaiselle työlle tulisi varata kouluissa riittävästi resursseja. Menetelmien kehittämisessä tulisi huomioida paremmin niiden rinnakkainen käyttö ja niiden jatkuvaa arviointia tulisi kehittää. Oppilaiden ja huoltajien roolia koulujen kiusaamisen vastaisessa työssä tulisi myös vahvistaa.

3 Arvioinnin tavoitteet ja arviointikysymykset

Kuten edellä mainittiin, tietoa kiusaamisen vastaisen työn toteutumisesta varhaiskasvatuksessa on olemassa rajallisesti ja tarve aiheeseen liittyvälle tiedolle on ilmeinen. Hankkeessa arvioidaan kiusaamisen vastaista toimintaa osana varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria. Arvioinnilla tuotetaan tietoa siitä, miten kiusaamisen vastainen toiminta toteutuu varhaiskasvatuksessa. Arvioinnissa tarkastellaan yhtäältä kiusaamisen vastaisen toiminnan suunnitelmallisuutta kattaen rakenteet ja resurssit, joita kiusaamisen vastaisen toiminnan toteuttamiselle on asetettu. Toisaalta arvioinnissa tarkastellaan kiusaamisen vastaista toimintaa osana varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria, kuten henkilöstön pedagogisia käytäntöjä, työtapoja ja lasten kanssa tapahtuvaa vuorovaikutusta.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2022) mukaan inklusiivisessa toimintakulttuurissa jokaisella lapsella on oikeus kuulua ryhmään, osallistua yhteiseen toimintaan sekä kasvaa omaan potentiaaliinsa vahvuuksien ja myönteisten oppimiskokemusten avulla yhdessä vertaistensa kanssa. Pedagoginen johtaminen on keskeistä inklusiivisen toimintakulttuurin kehittämisen näkökulmasta. (Opetushallitus 2022, 86–87.) Arvioinnissa huomioidaan myös huoltajien ja henkilöstön välisen yhteistyön toteutuminen osana kiusaamisen vastaista toimintaa. Erityistä huomioita kiinnitetään käytäntöihin, joilla vahvistetaan yhteistä keskustelua ja jaetun ymmärryksen syntymistä kiusaamiseen liittyvissä asioissa.

Kiusaamisen vastaiset ja lasten sosioemotionaalisia taitoja tukevat menetelmät tuovat varhaiskasvatukseen uusia näkökulmia, käytäntöjä ja toimintatapoja, jotka voivat osaltaan uudistaa toimintakulttuuria. Arvioinnin tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, miten lasten kiusaamisen vastaisia ja sosioemotionaalisia taitoja tukevia menetelmiä hyödynnetään varhaiskasvatuksessa. Kiusaamisen vastaisilla menetelmillä tarkoitetaan sellaisia varhaiskasvatukseen suunnattuja menetelmiä, joiden tavoitteena on kiusaamisen ennaltaehkäisy, kiusaamiseen puuttuminen tai kiusaamisen jälkihoito, eli tarpeenmukaisen tuen järjestäminen kiusaamistilanteen jälkeen (Rumpu ym. 2023). Arvioinnin tarkoituksena on tuottaa tietoa erilaisista menetelmistä ja niiden toimivuudesta sekä tuloksellisuudesta. Arvioinnin avulla levitetään tietoa erilaisten menetelmien käytettävyydestä, jotta varhaiskasvatuksen järjestäjät ja päiväkodit voisivat valita itselleen sopivimmat menetelmät. Arvioinnin tarkoituksena ei ole asettaa erilaisia kiusaamisen vastaisia menetelmiä vastakkain tai vertailla niiden parimmuutta, vaan levittää tietoa eri menetelmien hyvistä käytännöistä ja tuoda esiin niiden kehittämistarpeita.

Taulukko 1. Arvioinnin tavoitteet ja kysymykset

Arvioinnin teema	Arviointikysymykset	Yhteys arviointisuunnitelman painopiste-alueisiin	Kerättävä aineisto ja aineistonkeruun aikataulu

Kiusaamisen vastaisen toiminnan toteutuminen varhaiskasvatuksessa	Miten kiusaamisen vastainen toiminta toteutuu osana varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria?	Yhdenvertaisuuden edistäminen Koulutusjärjestelmän toimivuuden lisääminen Jatkuvan kehittämisen tukeminen	Varhaiskasvatuksen henkilöstön kysely (2/2024) Huoltajien kysely (3/2024) Henkilöstön työpaja 4/2024
	Mitkä tekijät edistävät tai estävät kiusaamisen vastaisen toiminnan toteutumista?		
Kiusaamisen vastaisten ja sosioemotionaalisten taitojen tukevien menetelmien arviointi varhaiskasvatuksessa	Mitä kiusaamisen vastaisia ja lasten sosioemotionaalisten taitojen tukevia menetelmiä hyödynnetään varhaiskasvatuksessa?	Yhdenvertaisuuden edistäminen Koulutusjärjestelmän toimivuuden lisääminen Jatkuvan kehittämisen tukeminen	Arviointimenetelmien vastuutahojen kysely (12/2023) Varhaiskasvatuksen henkilöstön kysely (2/2024) Henkilöstön työpaja 4/2024
	Millaisia arviointiin valitut menetelmät ovat käytettävyydeltään, juurrutettavuudeltaan ja tuloksellisuudeltaan?		
	Mitkä tekijät edistävät ja estävät menetelmien hyödyntämistä osana kiusaamisen vastaista toimintaa?		

3.1 Kehittävän arvioinnin periaatteiden toteutuminen arvioinnissa

Arvioinnin tavoitteita pyritään saavuttamaan Karvin kehittävän arvioinnin periaatteiden siivittämänä (Moitus & Kamppi 2020, 5). Osallistavuus ja vuorovaikutteisuus mahdollistetaan arvioinnin eri vaiheissa: 1) Arvioinnin alussa järjestetään useampia kuulemistilaisuuksia eri sidosryhmille liittyen arvioinnin toteuttamiseen, 2) arviointi alkaa valituksi tulevien menetelmien vastuutahojen tapaamisella ja menetelmien itsearvioinneilla, 3) arvioinnin aikana tietoa kerätään laajalti kyselyillä varhaiskasvatuksen henkilökunnalta ja lasten huoltajilta sekä järjestetään työpajoja, joissa varhaiskasvatuksen henkilöstö voi tuoda esiin omia näkemyksiään kiusaamisen vastaisesta toiminnasta ja menetelmien hyödyntämisestä, ja 4) ennen arviointiraportin julkistamista järjestetään kehittämisseminaari, jossa arvioinnin alustavista johtopäätöksistä ja kehittämissuosituksista keskustellaan yhdessä keskeisten tahojen kanssa. Näillä toimintatavoilla varmistetaan, että arviointi tuottaa varhaiskasvatuksen eri tahoille hyödyllistä tietoa jo arvioinnin aikana ja lisää yhteistä ymmärrystä kiusaamisen vastaisesta työstä varhaiskasvatuksessa.

Lisäksi osallisuutta ja keskustelua vahvistavilla työskentelytavoilla varmistetaan, että arvioinnin johtopäätökset ja niistä johdettavat kehittämistoimenpiteet todella tukevat varhaiskasvatuksen järjestäjiä ja menetelmien kehittäjiä kiusaamisen vastaisessa työssään. Arvioinnin johtopäätöksissä ja kehittämissuosituksissa tullaan nostamaan esiin kiusaamisen vastaista toimintaa edistäviä ja estäviä tekijöitä sekä varhaiskasvatuksessa vallitsevan toimintakulttuurin että yksittäisten menetelmien osalta.

3.2 Arvioinnin kytkeytyminen arviointitoiminnan painopisteisiin

Arviointi kytkeytyy Karvin koulutuksen arviointisuunnitelman mukaiseen tiedontuottamiseen kolmen painopisteen kautta: Yhdenvertaisuuden edistäminen, Koulutusjärjestelmän toimivuuden lisääminen ja Jatkuvan kehittämisen tukeminen. Yhdenvertaisuuden edistämiseen liittyvät arvioinnit pyrkivät vastaamaan kysymyksiin:

- Mikä on koulutuksen tasa-arvon ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien tila Suomessa?
- Mitkä tekijät edistävät tai estävät koulutuksellisen yhdenvertaisuuden toteutumista?

Koulutusjärjestelmän toimivuuden lisäämiseen liittyvät arvioinnit keskittyvät seuraaviin kysymyksiin:

- Miten koulutusjärjestelmä toimii kokonaisuutena?
- Millaisia vaikutuksia koulutusudistuksilla on ollut?
- Millainen on koulutusjärjestelmän reagoitokyky toimintaympäristön muutoksiin?

Jatkuvan kehittämisen tukemiseen liittyvät arvioinnit puolestaan pyrkivät vastaamaan kysymyksiin:

- Miten laadunhallinta toimii ja tukee johtamista ja jatkuvaa kehittämistä?
- Miten toimintakulttuuri tukee toiminnalle asetettujen tavoitteiden saavuttamista?
- Miten yhteisöllisyys ja eri toimijoiden osallisuus toteutuu?

Arvioinnin tarkoituksena on tuottaa tietoa siitä, miten kiusaamisen vastainen toiminta toteutuu varhaiskasvatuksessa osana toimintakulttuuria. Arvioinnissa tarkastellaan, mitkä tekijät edistävät ja estävät kiusaamisen vastaisen työn toteutumista. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2022) mukaan toimintakulttuuria kehitetään varhaiskasvatuksessa inklusiivisesti, jolloin kukin lapsi voi toimia, kehittyä ja oppia omana ainutlaatuisena yksilönään sekä yhteisön jäsenenä. Inklusiivinen toimintakulttuuri edistää lasten osallisuutta ja oppimista sekä vastaa kaikkien lasten erilaisiin tarpeisiin.

Turvallinen ja kiusaamisesta vapaa toimintaympäristö edistää yhdenvertaisuuden toteutumista, koska se takaa kaikille lapsille yhtäläiset kasvun, kehityksen ja oppimisen mahdollisuudet. Kiusaamisen vastaisen työn tarkastelu toimintaa tukevien rakenteiden ja toimintakulttuurin näkökulmasta mahdollistaa varhaiskasvatuksen kehittämisen kannalta olennaisen tiedon tuottamisen ja hyödyntämisen sekä varhaiskasvatustoimijoille että tutkijoiden ja asiantuntijoille. Tiedon avulla voidaan ottaa käyttöön uusia kiusaamisen vastaisia käytäntöjä ja toimintatapoja sekä yhtenäistää niitä varhaiskasvatusorganisaation sisällä ja organisaation eri tasojen välillä.

Lisäksi arvioinnissa tuotetaan tietoa erilaisista menetelmistä sekä niiden käytettävyydestä, toimivuudesta ja tuloksellisuudesta. Menetelmiä tarkastelemalla tuotetaan tietoa siitä, mitkä tekijät edistävät ja estävät niiden hyödyntämistä varhaiskasvatuksessa. Menetelmiä hyödyntämällä voidaan kehittää ja uudistaa varhaiskasvatuksen toimintakulttuuria ja sitä kautta myös edistää varhaiskasvatuksen laatua. Menetelmät tarjoavat konkreettista tietoa ja toimintoja kiusaamisen vastaisen työn toteuttamiseen lainsäädäntöä ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tavoitteita noudattaen. Menetelmien hyödyntäminen sisältää kuitenkin monenlaisia näkökulmia, joiden näkyväksi tekeminen voi auttaa varhaiskasvatustoimijoita menetelmien valinnassa ja hyödyntämisessä. Lisäksi arvioinnin avulla voidaan tarjota menetelmien vastuutahoille tietoa, jolla menetelmät ja niiden sisältämät toiminnot saadaan vastaamaan varhaiskasvatuksen henkilöstön, lasten ja huoltajien tarpeisiin entistäkin paremmin.

4 Arviointiaineisto, sen hankinta ja analysointi

Arviointi toteutetaan keräämällä aineisto kyselylomakkeilla ja henkilöstön työpajoilla. Lisäksi menetelmien osalta arvioinnissa hyödynnetään muu käytössä oleva materiaali, kuten manuaalit, ohjeistukset ja julkaisut. Varhaiskasvatuksen henkilöstön osalta arviointi toteutetaan keräämällä aineisto kyselylomakkeilla vastaajaryhmiltä. Lisäksi henkilöstölle järjestetään työpajoja, joissa kerättyä laadullista aineistoa hyödynnetään arvioinnissa. Arviointi koskee päiväkotimuotoisen varhaiskasvatuksen henkilöstöä ja esiopetuksen henkilöstöä siltä osin, kun se järjestetään varhaiskasvatuksen yhteydessä. Aineistot kerätään kunnallisten ja yksityisten päiväkotien johdolta ja henkilöstöltä. Perhepäivähoito rajataan pois arvioinnista, jotta arviointi pysyy laajuudeltaan ja resursseiltaan kohtuullisissa mittasuhteissa. Tästä huolimatta arvioinnista johdettuja kehittämissuosituksia ja hyviä käytäntöjä pyritään soveltamaan myös perhepäivähoidon hyödynnettäväksi.

Kyselyt koostuvat pääosin määrällisistä mittareista ja avokysymyksiä. Menetelmien hakuvaiheessa kyselyillä selvitetään menetelmien taustatietoja, tavoitteita, sisältöjä sekä olemassa olevaa näyttöä menetelmän vaikutuksista. Menetelmien arviointivaiheessa kyselyn teemat keskittyvät menetelmien vastuutahojen osalta menetelmien käytettävyyteen, juurrutettavuuteen sekä tuloksellisuuteen. Menetelmien itsearviointia varten laaditaan arviointikriteerit, joiden avulla kerätään laadullista arviointitietoa muun muassa menetelmien teoreettisesta viitekehystä tai tavoitteista.

Johdon ja henkilöstön osalta kyselyiden teemat keskittyvät kiusaamisen vastaisen työn suunnitelmallisuuteen sekä kiusaamisen vastaiseen työhön osana toimintakulttuuria. Lisäksi johdon ja henkilöstön kyselyllä selvitetään sitä, miten kiusaamisen vastaisia ja lasten sosioemotionaalisia taitoja tukevia menetelmistä hyödynnetään varhaiskasvatuksessa. Huoltajille suunnatulla kyselyllä arvioidaan kiusaamisen vastaisen työn toteutumista huoltajien näkökulmasta kattuen muun muassa henkilöstön ja huoltajien välisen yhteistyön toteutumisen lasten kiusaamiseen liittyvissä kysymyksissä.

Kaikki kyselyt toteutetaan Webropol-kyselyohjelmistolla suomen- ja ruotsinkielisinä helmikuussa 2023. Aineistoja analysoidaan pääasiallisesti kvantitatiivisin menetelmin R-ohjelmaa hyödyntäen. Kyselyiden sisältämiä laadullisia kysymyksiä analysoidaan hyödyntäen sisällönanalyysia.

5 Arviointihankkeen organisointi ja aikataulu

Arviointihakkeesta Karvissa vastaa projektipäällikkö Sivi Harkoma. Arvioinnin toteuttamista tukee erillinen monialainen asiantuntijaryhmä, jonka jäsenet ovat professori Niina Juntila (Turun yliopisto), yliopistonlehtori Miia Sainio (Jyväskylän yliopisto), asiantuntija Maria Stoor-Grenner (Folkhälsan) sekä varhaiskasvatuksen erityisopettaja Mikko Tiihonen (Joensuun kaupunki).

Asiantuntijaryhmän tehtävänä on osallistua menetelmien valintaan sekä tukea Karvin asiantuntijoita arvioinnin eri vaiheiden toteutuksessa ja raportoinnissa. Asiantuntijaryhmä tapaa säännöllisesti noin kerran kuukaudessa.

Arviointi sijoittuu alkaneen arviointikauden (2020–2023) loppuun ja seuraavan arviointikauden alkuun (2024–2027), ajanjaksolle 2023–2024. Arviointiraportti julkaistaan loppuvuodesta 2024. Hankkeen toteuttamisaikataulu on seuraavanlainen:

Aikataulu	Toiminta
6-7/2023	Arviointiryhmän nimittäminen sekä arviointiryhmän kokoaminen ja aloittaminen. Työskentelyn ja hankehallinnon valmistelu
8-9/2023	Hankesuunnitelman kirjoittaminen, hankkeen aikataulun laadinta Kuulemistilaisuuksien järjestäminen Arvioinnin hakukriteerien tarkentaminen sekä hakulomakkeen laatinen ja kääntäminen
10/2023	Arviointimenetelmien haku Menetelmiä koskevan kyselyn laatimisen aloittaminen
11/2023	Arviointimenetelmien valinta ja valinnasta tiedottaminen Menetelmiä koskevan kyselyn viimeistely ja kääntäminen
12/2023	Menetelmien arviointi (materiaalit ja kyselylomake) Johtoa ja henkilöstöä koskevan kyselyn työstäminen
1/2024	Menetelmiä hyödyntävien organisaatioiden ja päiväkotien kontaktointi Kiusaamisen vastaisen työn arvioinnin otannan suunnittelu ja toteuttaminen Johtoa ja henkilöstöä koskevien kyselyiden viimeistely ja pilotointi Huoltajia koskevan kyselyn työstäminen
2/2024	Kyselyiden lähettäminen johdolle ja henkilöstölle Huoltajia koskevan kyselyn viimeistely ja pilotointi
3/2024	Kyselyiden lähettäminen huoltajille Johdon ja henkilöstön kyselyaineiston analysointi
4/2024	Huoltajien kyselyaineiston analysointi Työpajat henkilöstölle
5/2024	Työpajoista kerätyn laadullisen aineiston analysointi Raportin tulososan kirjoittaminen
6/2024	Johtopäätösten ja kehittämissuosituksen laatiminen Alustavista johtopäätöksistä ja kehittämissuosituksista keskustelu kehittämisseminaarissa yhdessä sidosryhmien kanssa
7-10/2024	Loppuraportin laatiminen
11/2024	Raportin julkistamistilaisuus

6 Viestintä ja tiedottaminen arviointihankkeen eri vaiheissa

Arviointihankkeen viestintä toteutetaan Karvin viestinnän ohjeistusten ja periaatteiden mukaisesti. Arvioinnista viestitään ensisijaisesti hankkeen kotisivujen kautta, mistä löytyy hankekuvaus ja jonne

myös päivitetään hankesuunnitelma sen hyväksynnän jälkeen. Hankkeen kotisivut löytyvät suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Arvioinnin edetessä laaditaan tarkempi viestintäsuunnitelma, johon tarkennetaan eri kohderyhmille suunnattu viestintä ja tiedottaminen arvioinnin tuloksista sekä hankkeen loppuraportin julkaisemisesta syksyllä 2024.

Arviointimenetelmien hausta, kuten haun aikataulusta, kohderyhmästä, hakuohjeista ja menetelmien valintakriteereistä tiedotetaan erikseen hankkeen kotisivulla. Lisäksi menetelmien hausta järjestetään infotilaisuuksia kaikille kiinnostuneille. Lisäksi olemassa oleville menetelmille lähetetään kohdennetusti sähköpostiviesti hausta menetelmien verkkosivuilta löytyvien yhteistietojen välityksellä. Mukaan valittujen menetelmien kanssa järjestetään tapaaminen arvioinnin alkuvaiheessa. Kun menetelmät on valittu mukaan, heidän nimeämänsä vastuuhenkilön tai -henkilöiden viestitään pääasiallisesti sähköpostitse.

Arvioinnin päättymisen jälkeen tuloksista, johtopäätöksistä ja kehittämissuosituksista viestitään Karvin viestintäkanavien lisäksi myös muiden toimijoiden kautta. Aktiivisella ja läpinäkyvällä viestinnällä pyritään lisäämään hankkeen vaikuttavuutta ja tavoitettavuutta. Viestinnästä vastaa koko hankkeen ajan hankkeeseen nimetty projektipäällikkö yhdessä muun projektihenkilöstön kanssa ja tarpeen vaatiessa Karvin viestintäasiantuntijoiden tukemana.

7 Arviointihankkeen riskienhallinta ja laadunvarmistus

Hankkeessa noudatetaan Karvin sisäisiä laadunvarmistuksen käytänteitä ja teema-arviointien toteuttamiseen liittyviä ohjeistuksia. Hankkeen riskeiksi tunnistetaan esimerkiksi tiedonkeruiden kuormittavuus, jonka minimointiin tullaan kiinnittämään arviointia suunniteltaessa erityistä huomiota. Tietoa myös kerätään vain arvioinnin toteuttamisen kannalta välttämättömistä teemoista ja päällekkäisiä tiedonkeruita pyritään välttämään arvioinnin aikana. Arvioinnin riskeiksi tunnistetaan myös arvioinnin laajuus, johon pyritään puuttumaan ensisijaisesti arviointikohteen ja -teemojen tarkalla rajauksella. Laadunhallintaa pyritään toteuttamaan myös hyödyntämällä hankkeessa riittäviä ja monialaisia henkilöstöresursseja kattavan asiantuntijuuden varmistamiseksi.

Keskeisimpänä laadunvarmistuksen menetelmänä hankkeessa toimii projektiryhmän säännöllinen itsearviointi, jossa ryhmä tarkastelee hankkeen työprosesseja, työnjakoa ja etenemistä sekä suunnittelee tämän perusteella hankkeen toimintoja. Lisäksi arvioinnin riskien hallitsemiseksi ja laadun varmistamiseksi läpi hankkeen käydään säännöllisesti keskustelua ammatillisen ja varhaiskasvatuksen koulutuksen osaamisyksikön johtajan kanssa.

Arviointihankkeesta kerätään palautetta tiedonhankinnan yhteydessä sekä arvioinnin päätyttyä arvioinnin kohteilta ja arviointiryhmältä sekä projektiryhmältä.

8 Henkilötietojen käsittely arviointihankkeessa

Karvin arvioinnit perustuvat sen lakisääteiseen tehtävään. Arvioinnit pohjautuvat yleensä kysely- ja itsearviointiaineistoihin. Arviointiin osallistuvilta tarvitaan riittävät taustatiedot, jotta aineistojen perusteella voidaan tehdä luotettavia päätelmiä. Henkilö- ja taustatietojen käsittelyn tarkoituksena on mahdollistaa luotettava arvioinnin toteuttaminen ja käsittely on tarpeen Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen lakisääteisen tehtävän toteuttamiseksi.

Menetelmien kehittäjiä osalta kerätään tiedot menetelmän nimestä, menetelmän vastuutahosta, yhteyshenkilöstö, yhteyshenkilön sähköpostiosoitteesta ja puhelinnumerosta sekä muut taustatiedot, kuten menetelmän kehittämiseen, käyttöön ja käytön maksullisuuteen liittyvät kysymykset.

Varhaiskasvatuksen johdon, henkilöstön ja huoltajien kyselyissä ei kerätä osallistujien henkilötietoja. Varhaiskasvatuksen johdon ja henkilöstön osalta kerättäviä taustatietoja ovat esimerkiksi päiväkodissa hyödynnettävä menetelmä, päiväkotia, työskentelykunta, työnantaja, toimipaikan toimintamuoto, ammattinimike ja työskentelykieli. Päiväkodin johtajakyselyn osalta taustatietoja ovat lisäksi johtamiskokonaisuuden laajuus sekä työnkuvan sisältö. Huoltajien osalta kysytään esimerkiksi lapsen päiväkotia, huoltajien äidinkieltä ja koulutustaustaa sekä lapsen sukupuolta, ikää, tuen tarvetta ja sosioemotionaalaisia haasteita.

Henkilöstön työpajojen toteutusta varten kerätään osallistuvien henkilötiedot, kuten nimi, sähköposti, työskentelykunta, päiväkotia, ammattinimike ja päiväkodissa hyödynnettävä menetelmä.

Vaikka kerättävien henkilötietojen laajuus on suppea, niin tiedonkeruuvaiheessa syntyy henkilötietoryhmiä arvioinnin kohteena olevista. Arviointiin osallistuvien anonymiteetistä huolehditaan siten, ettei tulosten raportoinnissa yksittäinen vastaaja ole tunnistettavissa. Näin ollen mahdolliset riskit ja uhkat arviointiin osallistuvien oikeuksille ja vapauksille ovat pieniä. Hankkeessa laaditaan tietosuojaseloste, joka toimitetaan tiedoksi niille, joilta henkilötieto kerätään.

Arviointiaineistoja käsittelevät vain Karvin henkilöstöön kuuluva projektipäällikkö ja muu projektihenkilöstö. Kyselyllä kerätyt tiedot tallennetaan Valtorin konesalissa sijaitseville palvelimille. Konesali sijaitsee Suomessa. Tiedostopalvelinta ylläpidetään turvallisessa konesalissa, jossa on erillinen pääsynvalvonta. Pääsy tietoa sisältäviin verkkokansioihin on rajattu vain niille Karvin työntekijöille, joilla työtehtävien kannalta on siihen tarvetta. Tiedot tallentuvat keruuvaiheessa Webropol-järjestelmään. Valtorilla ja Webropolilla on pääsy järjestelmien tietoihin mukaan lukien henkilötiedot. Tietoja luovutetaan kolmansille osapuolille harkiten ja tietojenluovutuksista tehdään aina erillinen pyyntö Karviin, jonka pohjalta arvioidaan tietojen luovutusta esimerkiksi tutkimuskäyttöön.

Arviointiin osallistuneiden anonymiteetin turvaamiseksi tulokset raportoidaan siten, ettei yksittäinen vastaaja ole tunnistettavissa. Osallistujien henkilötietoja käytetään vain arvioinnin toteuttamiseksi. Tietoa säilytetään siihen asti, kunnes hanke päättyy. Henkilötiedot poistetaan tämän

jälkeen lopullisesti Karvin toimesta. Arviointiryhmä sitoutuu henkilötietojen ja aineistojen käsittelyyn Tutkimuseettisen neuvottelukunnan hyvän tieteellisen käytännön mukaisiin ohjeisiin (TENK 2012). Näin ollen riskit ja mahdolliset uhkat aineistonkeruuseen osallistuvien oikeuksille ja vapauksille ovat pieniä.

Lähteet

Abrahams, L., Pancorbo, G., Primi, R., Santos, D., Kyllönen, P., John, O. P., & De Fruyt, F. (2019). Social-emotional skill assessment in children and adolescents: Advances and challenges in personality, clinical, and educational contexts. *Psychological Assessment*, 31(4), 460–473.
<https://doi.org/10.1037/pas0000591>

Ashiabi, G. S. (2007). Play in the preschool classroom: Its socioemotional significance and the teacher's role in play. *Early Childhood Education Journal*, 35, 199–207. doi:10.1007/s10643-007-0165-8

Ahonen, L. (2015). Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haastavissa kasvatustilanteissa. Avhandling. Tammerfors: Tampere University Press.

Chow, A. R. W., Pingault, J.-B., & Baldwin, J. R. (2023). Early risk factors for joint trajectories of bullying victimisation and perpetration. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 32(9), 1723–1731.
<https://doi.org/10.1007/s00787-022-01989-6>

De Fruyt, F., Wille, B., & John, O. P. (2015). Employability in the 21st century: Complex (interactive) problem solving and other essential skills. *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 8, 276–281. <http://dx.doi.org/10.1017/iop.2015.33>

De Fruyt, F. (2021). "Understanding and testing social-emotional skills", in *AI and the Future of Skills, Volume 1: Capabilities and Assessments*, OECD Publishing, Paris.
<https://doi.org/10.1787/d6e9d9e6-en>.

DePaoli, J. L., Atwell, M. N., and Bridgeland, J. (2017). Ready to Lead: A National Principal Survey on How Social and Emotional Learning Can Prepare Children and Transform Schools. *A Report for CASEL*. Civic Enterprises. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED579088.pdf>

Elo, S. & Lamberg, K. (2018). Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella: Loppuraportti. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:16.

Helgeland, A. & Lund, I. (2017). Children's Voices on Bullying in Kindergarten. *Early Childhood Education Journal*, 45(1), 133–41. <https://doi.org/10.1007/s10643-016-0784-z>

Hemmeter, M. L., Snyder, P., Fox, L., & Algina, J. (2016). Evaluating the implementation of the Pyramid Model for promoting social-emotional competence in early childhood classrooms. *Topics in Early Childhood Special Education*, 36, 133–146. doi:10.1177/0271121416653386

Ilola, A.M., Lempinen L., Huttunen, J., Ristkari T., & Sourander A. (2016). Bullying and victimisation are common in four-year-old children and are associated with somatic symptoms and conduct and peer problems. *Acta Paediatr*, 105(5), 522-8. doi: 10.1111/apa.13327

- Junttila, N. (2010). *Social competence and loneliness during the school years – Issues in assessment, interrelations and intergenerational transmission*. *Annales Universitatis Turkuensis*, 325. University of Turku.
- Kaukiainen, A., Björkqvist, K., Lagerspetz, K., Österman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S., & Ahlbom, A. (1999). The relationships between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior*, 25, 81-89.
- Kirves, L., & Sajaniemi, N. (2012). Bullying in Early Educational Settings. *Early Child Development and Care*, 182(3-4), 383-400. <https://doi.org/10.1080/03004430.2011.646724>
- Koivula, M., & Huttunen, K. (2018). Children's social-emotional development and its support: Guest editorial. *Journal of Early Childhood Education Research*, 7(2), 177–183.
- Laaksonen, V. (2014). *Lasten vertaissuhdetaidot ja kiusaaminen esikoulun vertaisryhmissä*. Jyväskylä Studies in Humanities 221. Jyväskylän yliopisto.
- Laaksonen, V. & Repo, L. (2017). *Kaveritaitoja: Tietoa ja harjoituksia toimivan ryhmän rakentamiseen varhaiskasvatuksessa*. Helsinki: Folkhälsan.
- Laine, K., Neitola, M., Auremaa, J., & Laakkonen, E. (2010). Longitudinal study on the co-occurrence of peer problems at daycare centre, in preschool and first grade of school. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 54(5), 471–485. <https://doi.org/10.1080/00313831.2010.508917>
- Lundan, A. (2009). *Kutsu dialogisuuteen – Diskurssianalyttinen tapaustutkimus kasvattajan ja lapsen haasteellisesta vuorovaikutuksesta*. Tammerfors: Tampere University Press.
- Lundström, S., Donner, P. & Heikkilä, M. (2022) Children excluding other children from play through passive resistance. *Journal of Early Childhood Education Research*, 11(2), 223–242.
- Martikainen, J., & Oikarinen, T. (2021). Lapsista näkee, että me tehdään tämä hyvin. Sosioemotionaalisen hyvinvoinnin toimintakulttuuri päiväkodissa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10(3), 147–181. <https://journal.fi/jecer/article/view/114174/67373>
- Moitus, S. & Kamppi, P. (2020) Kehittävä arviointi Kansallisessa koulutuksen arviointikeskuksessa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Tiivistelmät 8:2020.
- Määttä, S., Koivula, M., Huttunen, K., Paananen, M., Närhi, V., Savolainen, H., & Laakso, M.-L. (2017). Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Opetushallitus. Raportit ja selvitykset, 17/2017.
- Neitola, M., & Koivula, M. (2020). Lasten sosiaalisemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa. In M. Neitola, J.-A. Aerila, & M. Kauppinen (Eds.), *Rinnalla: taide, kerronta ja*

sosiaalisemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa (pp. 25-40). Turun yliopisto; Rinnalla-hanke; Opetushallitus. https://sites.utu.fi/rinnalla/wpcontent/uploads/sites/56/2021/01/rinnalla_e-kirja.pdf

OECD. 2017. Social and Emotional Skills: Well-being, Connectedness and Success. Paris: OECD.

Opetushallitus (2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Opetushallitus. Määräys OPH-700-2022.

Opetushallitus. Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/lasten-sosioemotionaalisten-taitojen-tukeminen-varhaiskasvatuksessa>. (viitattu 10.10.2023)

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2017). Kiusaamisen vastaisen työn lähtökohdat perusopetuksessa, toisella asteella ja varhaiskasvatuksessa. Väkiraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:12.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2021). Toimenpideohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi. <https://okm.fi/kiusaamisen-ehkaisuohjelma> Luettu 5.10.2023.

Pursi, A. & Lipponen, L. (2020). Creating and maintaining play connection in a toddler peer group. In A. Ridgway, G. Quinones & L. Li (eds), Peer Play and Relationships in Early Childhood: International Research Perspectives. *International Perspectives on Early Childhood Education and Development*, 30, Springer, Cham, pp. 93-111. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-42>

Rainio, A. P., Kurenlahti, E., Nurhonen, L., Pursi, A., Hilppö, J., & Lipponen, L. (2020). "Kohti elävää myötätuntokulttuuria": Päiväkotien myötätuntokäytännöt liikkeessä. *Journal of Early Childhood Education Research*, 9(2), 329–348. <http://hdl.handle.net/10138/326310>

Rautakoski, P., Ursin, P. A., Carter, A. S., Kaljonen, A., Nylund, A., & Pihlaja, P. (2021). Communication skills predict social-emotional competencies. *Journal of Communication Disorders*, 93. <https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2021.106138>

Repo, L. (2015). Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. PS-kustannus.

Rumpu, N., Markkanen, E-L., Hyvärinen, N., Anttila, N., Danschu, P. Kuvaja, M., Romantschuk, M. & Sainio, M. (2023). Kiusaamisen vastaisten menetelmien arviointi. Seitsemän arviointiin valitun menetelmän käytettävyys, juurrutettavuus ja tuloksellisuus. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 11:2023.

Suhonen, E. (2009). *Eryitystä tukea tarvitsevan taaperon sopeutuminen päiväkotiryhmään. Monitapaustutkimus vuorovaikutussuhteista ja niiden rakentumisesta*. Tutkimuksia 304. Helsingfors: Yliopistopaino.

Suhonen , E Sajaniemi , N K, Alijoki , A & Nislin , M A (2018) Children's biological givens, stress responses, language and cognitive abilities and family background after entering kindergarten in toddlerhood, *Early Child Development and Care*, 188(3), 345-358.

<https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1218157>

Søndergaard, D. M. (2012). Bullying and social exclusion anxiety in schools. *British Journal of Sociology of Education*, 33(3), 355–372.

TENK. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Thompson, R.A. (1993). Socioemotional development: Enduring issues and new challenges. *Developmental Review*, 13, 372–402. doi:10.1006/drev.1993.1018

Varhaiskasvatuslaki (540/2018).

Weisner, T. (1998) Human Development, Child Well-Being, and the Cultural Project of Development. Teoksessa Sharma, D & Fisher K. (eds) *Socioemotional Development Across Cultures*, Jossey-Bass Publishers. San Francisco.

Williams K. D. (2007) Ostracism. *Annu Rev Psychol*, (58) 425-52. doi: 10.1146/annurev.psych.58.110405

